

NORDISK PAPPERSHISTORISK 3/2010
TIDSKRIFT

UTGES AV FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

Du känner väl till föreningens hemsida? www.nph.nu

Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Föreningen Nordiska Pappershistoriker (NPH) är en ideell förening med uppgift att främja intresset för pappershistoria och pappershistorisk forskning i Norden, i synnerhet beträffande papperets råvaror och tillverkning under olika tider, bruksmiljöer och människorna vid pappersbruken samt papperets användning och distribution. Vattenmärken och datering av historiska dokument med hjälp av pappersegenskaper utgör, liksom papperskonservering och konstnärligt bruk av papper, andra exempel på föreningens intressen. Föreningens intresseområden består således av papperets industri-, kultur- och socialhistoria.

Ordförande: Jan-Erik Levlin,
Tel: +358-9-67 94 39

Sekreterare: Per Jerkeman,
Tel: +46-(0)8-642 51 53

Medlemsärenden och kassör:
Richard Kjellgren,
Tel: +46-(0)8-519 553 14

Medlemskap kan tecknas genom inbetalning av medlemsavgiften. OBS! Ange ditt namn och att det är medlemsavgift.

Medlemsavgifter

Enskild medlem:
Sv. 250 SEK, Dk. 170 DKR,
No. 210 NOK, Fi. 25 EUR

Institutioner, bibliotek m. fl.
Sv. 400 SEK, Dk. 340 DKR,
No. 420 NOK, Fi. 50 EUR

Aktiebolag
Sv. 900 SEK, Dk. 600 DKR,
No. 750 NOK, Fi. 90 EUR

Konto för inbetalning

För svenska nya medlemmar går det bra att sätta in pengarna på **PG 85 60 71-6**. Kontoinformation för övriga länder kommer i nästa nummer samt på hemsidan. Tills vidare - kontakta Richard (se ovan).

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

ISSN 1101-2056

Årgång 39, 2010 nr. 3

Utgivare: Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Esko Häkli, Mechelingatan 13 B 24,

FI 00100 Helsingfors, Finland

E-post: esko.hakli@helsinki.fi

Tryckeri: Nyman & Jonsson Tryckeri AB

MATERIALINLÄMNING - SE SID 16

(Där finner du också kontaktppgifter till de nationella redaktörerna)

Ordförandens spalt

16 augusti 2010

Då detta skrivs håller den ovanligt fina sommaren 2010 på att gå mot sitt slut. Här i Finland fick vi under juli och början av augusti njuta av den verkliga "ryssvärmen", den varmaste sommaren på många tiotals år.

Den viktigaste händelsen under sommaren inom NPH var givetvis årsmötet som hölls i Finland med Tammerfors som huvudort. Vi arrangörer känner oss glada över att allt gick planenligt och att alla deltagare föreföll vara nöjda med vad de fick se och höra under besöket i Finland. Vi vill tacka alla som tog sig besväret att resa till Tammerfors i juni.

I detta sammanhang vill jag också rikta ett varmt tack till våra värdar på de institutioner och företag, som vi besökte under mötet, dvs fabriksmuseet Vapriikki i Tammerfors, G. A. Serlachius Konststiftelse i Mänttä samt Tervakoski Pappersbruk för den vänlighet och det informativa bemötandet vi erhöll under besöken. Ett varmt tack riktas även till Svenska Kulturfonden i Finland, som genom sitt stöd gjorde det möjligt att ordna ett omfångsrikt och värdefullt program.

Under sommaren har vi även nåtts av nyheten om att Papirmuseet Bikuben i Silkeborg hotas av nedläggning i slutet av detta år. NPH kommer att göra sitt för att försöka få en ändring till stånd i detta ur pappershistorisk synvinkel mycket olyckliga beslut.

Jan-Erik

Nummer 3 2010

Redaktionell information	2
Ordförandens spalt - <i>Jan-Erik Levlin</i>	2
Mänttä - en industriell och nationell skapelseberättelse - <i>Teemu Keskiarja</i>	3
Museerna i Mänttä utvidgar - <i>EH</i>	5
NPH:s årsmöte och seminarier i Finland 9-11 juni 2010 - <i>Bertil Mark</i>	6
NPH:s funktionärer för verksamhetsåret 2010-2011 - <i>Red</i>	9
Mer om årsmötet 2010 (tips) - <i>Red</i>	9
Pappers tolv första år - ett ständigt tvåfrontskrig - <i>Christian Valeur</i>	10
NPH har fått en ny broschyr - <i>Red</i>	14
Juuso Walden, den finska skogsindustrins sista patron - <i>recension, Esko Häkli</i>	15
Silkeborg: Papirmuseet Bikubens framtid osäker? - <i>Esko Häkli</i>	16
Nyt fra IPH - <i>Anne-Grete Rischel</i>	16
Materialinlämning	16

Omslagsbild: Tervakoski pappersbruk

MÄNTTÄ – EN INDUSTRIELL OCH NATIONELL SKAPELSEBERÄTTELSE

Av Teemu Keskisarja

Ett pappersbruk på fel ställe

Vi har nu samlats i en miljö där naturen förefaller att vara ytterst lämpad för uppbyggandet av en storindustri. Redan en liten promenad i en riktning eller annan och man befinner sig mitt inne i stora skogar – en naturlig råvara – som sträcker sig så långt ögat når. Med hjälp av denna råvara har Finland, liksom även Sverige och Norge, skapat sig sina platser i världsekonomin. Mänttä ligger mellan två sjöar på en plats varifrån vattenleder i form av bäckar och älvar sträcker sig hundratals kilometer både mot söder och mot norr. Och alldeles intill oss dånar en fors; en källa till vattenkraft, utan vilken bruken på 1800-talet inte skulle ha klarat sig i ett land utan stenkol.

Utgör Mänttä alltså ett exempel på en naturlig plats för uppbyggandet av en storindustri? Egentligen inte. Platsens fördelaktighet är en chimär. Inte ens på 1800-talet var skogarna omkring oss orörda och där växte inte grovt värdefullt virke. Svedjebrukarna hade gjort sitt redan i hundratals år. Dessa sjöars vatten rinner visserligen ut i Östersjön, men dock via orensade forsar och grunda sund, genom vilka inga ångfartyg kunde ta sig fram. På 1800-talet kunde man flotta stock och sågat virke från Mänttä ut i världen, men inte slipmassa- eller pappersbalar, som slogs sönder mot stenarna. Och forsens i Mänttä är mera idyllisk än stark. Den påminner varken om Niagara eller om kraftigare forsar som rinner ut i Bottniska viken eller Atlanten. Den obetydliga Mänttä-forsen räckte inte till ens för 1800-talets energislukande pappersmaskiner. Den är alltså inte en sådan outtömlig kraftkälla som skulle dra till sig en storindustri.

Mänttä ligger djupt inne i landet – härifrån är vägen till havet och världsmarknaderna okristligt lång. I Sverige och Norge men också i Finland finns det otaliga andra platser där de naturliga förutsättningarna för en exportindustri är mycket bättre än i Mänttä. Industrialiseringen krävde här ett under; på 1800-talet fanns det t.ex. ingen landsväg hit, endast en obetydlig gångstig. Fabrikerna, bosättningen och den ytterst värdefulla konstsamlingen ligger alltså

sist och slutligen på fel ställe. Men här uppstod trots det under senare delen av 1800-talet en i ett nordiskt, men också globalt perspektiv banbrytande pappersindustri. Hur kunde det gå till? Vad är Mänttäs hemlighet? Dessa frågor kommer jag att diskutera vidare i en bok med titeln *Vihreän kullan kirous – G. A. Serlachiuksen elämä ja afäärit* dvs *Det gröna guldets förbannelse – G. A. Serlachius' liv och affärer*. Boken finansieras av vår värd i dag Serlachius-stiftelsen.

Den förbannade industrialisten

Mänttä existerar i dag helt enkelt därför att industrihistoria inte endast består av ekonomisk geografi och teknologisk utveckling. Industrins historia är en historia om striden mellan personligheter och viljor på samma sätt som krigets, politikens och konstens historia är det. Och grundaren av Mänttä G. A. Serlachius är ett utmärkt exempel på en sådan strid, som pågick från vaggan ända till graven. Uppbyggningen av bruksorten var hans genesis, bakom vilken det varken fanns finansierers syndikat eller affärsmäns nätverk.

G.A. Serlachius som apotekare i Tammerfors. Foto: Konstantin Hakulin, från 1860- eller 1870-talet. Bildarkivet på museet Vapriikki i Tammerfors.

G. A. Serlachius kom till Mänttä år 1868. Detta var en fruktansvärd tid i Finland, var åttonde finländare dog i den sista fredstida hungersnöden i Europa.

Mänttä grundades på en helt tom plats just då det gamla systemet hade fallit sönder. Serlachius valde detta ställe eftersom hans kapital inte räckte till en placering invid en större fors eller vid någon trafikknutpunkt närmare kusten.

En hurudan person var då denna skapelseberättelses huvudperson Serlachius? Han var inte en man av den stora världen som familjerna Morgan eller Rockefeller, han kan hellre beskrivas som en finsk self made man. Han föddes i Ilomants socken nära östgränsen, alltså även med finländskt mått långt inne i den mörkaste tänkbara ödemarken. Serlachius var son till en länsman och blev en stor industrialist utan någon ärvd förmögenhet eller skolutbildning. Han växte dock inte upp som någon läsokunnig tiggare; andra dylika ”från trashank till rikeman”-livsöden känner den finländska storindustrins historia inte till. Serlachius hade gått några klasser skola, men det viktigaste var att kunde svenska, utan vilken inga viktigare affärer kunde göras i Finland på 1800-talet. Sverige hade visserligen inte behandlat Finland som en koloni i större utsträckning än andra gränsområden, men finskans roll inom landets ekonomi och administration var på den tiden helt betydelselös.

Före grundandet av Mänttä fungerade Serlachius som apotekare, vilket inte alls var ovanligt för finländska industrimän. Apotekarna lärde sig grunderna i kemi och fysik då de kokade ihop olika läkemedel och preparat. Detta var tydligen tillräckligt som baskunskap för en träförädlare på en tid då det ännu fanns varken en teknisk högskola eller ens ordentliga handelsläroverk. Branschen var ju helt nyfödd också internationellt. De första sliperierna på 1800-talet grundade sig på en relativt enkel mekanik. Serlachius höll kontakt med tyska ingenjörer och köpte svensk teknik från t. ex. Karlstads Mekaniska Verkstad, men en stor del av fabrikerna i Mänttä improviserade han själv fram med hjälp av finskt bondförstånd och apotekarens affärsfarenhet.

Mänttäs hemlighet låg inte i maskinerna eller kraftöverföringen. Många andra hade motsvarande eller bättre baskunskaper. Serlachius trumfkort bestod i

en brännande äregirighet, som överskred alla gränser. Med hjälp av sitt storhetsvansinne bröt han alla hinder och formade terrängen så att den motsvarade hans önskemål. Då han byggde fabriken i Mänttä jämförde han sig varken med spinnerskan Jenny eller med uppfinnarna av puddlingstekniken utan med Napoleon Bonaparte. På väggarna i sitt arbetsrum satte han upp stridskartor och med hjälp av dem studerade han strategier, som han sedan tillämpade i affärlivet. Napoleon hade överraskat gamla generaler med snabba marscher. På samma sätt föresatte sig Serlachius att kuva storfurstendömet Finlands byrokrater och avundsjuka små affärsmän genom att skapa en helt ny industribranch.

Biografins namn Det gröna guldets förbannelse hänvisar till det faktum att trots att Serlachius lyckades skapa och bygga upp en blomstrande och livskraftig miniatyrvärld mitt i ingenting så blev hans eget liv en tragedi, full av lidanden och skymfer, som berodde på hans natur eller direkta personlighetsstörningar. Det är väl ofta så att strebrar och ”från trasor till rikedomar”-typer är besvärliga för sin omgivning och Serlachius hörde nog till de allra svåraste. Hans Mänttä påminde om en belägrad fästning. Han drev ett kontinuerligt – och ibland ett direkt blodigt – krig mot konkurrenter, överhet och bönder. Han var också tvungen att strida. Den agrara närmiljön samt såväl adeln som gamla borgarsläkter var inte alls glada över den moderna industrins genombrott. Serlachius måste också skapa infrastrukturen med våld. Med hjälp av politisk agitation och seg intrigering lyckades han vända järnvägens nya stambana till Mänttä trots att den ursprungligen skulle ha gått hundra kilometer längre västerut längs det bördiga Österbottens kust från den ena gamla småstaden till den andra. Utan denna med politiskt våld anskaffade järnvägsförbindelsen skulle det nya bruket inte ha klarat sig. Inte heller tillgången till vattenkraft fick han gratis. Rätten att utnyttja den i sig obetydliga forsen i Mänttä erövrade han från sina grannar genom tiotals år långa rättsprocesser och t.o.m. psykologisk terror.

Mänttä drev alltså ett krig mot många yttre fiender men även inre fiender fanns det gott om. Enligt sin egen åsikt var Serlachius en förbannad människa. Han var huvudpersonen i Mänttäs skapelseberättelse, men samtidigt var han förbannad till att både lida och förorsaka allehanda olyckor. Han kom relativt väl

överens med de enkla arbetarna, men gentemot mellancheferna kunde han vara mycket elak. Så försökte han t.ex. skjuta en tysk ingenjör som inte lyckades få den maskin han installerat att uppnå sina produktionsmål. Och Serlachius var inte endast snarstucken utan också långsint. Han drev en av sina bokföreläsare till självmord genom systematisk mobbning.

Serlachius var en demonisk människa. Han citerade gärna Bibeln, men sade sig även tro på de antika sägnernas Nemesis, den gudomliga hämnden. På 2000-talet skulle nog Serlachius verksamhet beskrivas med ord som mobbning, skitsofreni och psykopati. Och som man kan gissa blev också hans familjeliv mycket tragiskt. Alla stora industrimän fruktar för sina arbetsresultats förgänglighet och drömmer om att bygga upp en dynasti, inom vilken företagsnamnet kan leva vidare genom århundraden. Dynastin uppstod i Mänttä, men endast genom grundarens brorson – inte direkt i nedstigande led. Grundaren Serlachius hade själv en extremt stor otur med sina efterkommande. Han fick totalt sju barn, av vilka fyra dog i späda ålder. För de tre som uppnådde vuxen ålder gick det ännu sämre. En son gjorde självmord, den ena dotter dog som narkoman och den andra i syfilis.

Skogsindustrins land.

Mänttä utgjorde inte på 1800-talet något sådant helvete för slavarbetande fattiglappar eller för barnarbetskraft som industrins vaggor ofta beskrivs. Arbetarnas levnadsstandard var god i jämförelse med omgivningens drängar och pigor. Industrialiseringen skapade ett välstånd, som spred sig rätt långt. Bosättningsområdet var från början relativt välmående. Arbetarnas bostäder var för den tidens förhållande relativt rymliga och dödligheten var lägre än i de större städerna på grund av den goda tillgången till friskt vatten. Historien om Mänttä är dyster för den grundande släktens del, men vacker i avseende på nationalekonomin och den nationella kulturen. Serlachius var å ena sidan en hänsynslös och aggressiv affärsman, men samtidigt en stor idealist och skönsjäl. Trots att han större delen av sitt liv var en överskuldssatt företagare, som balanserade på konkursens brant, fungerade han som mecenat långt över sina tillgångar och lade grunden för de konstsamlingar, som i dag finns i Mänttä.

Skogspatronen Serlachius var ingen statsman eller kulturperson i ordets tränga bemärkelse, Hegels nationalis-

tiska filosofi intresserade honom föga på teoretisk nivå. Som stor affärsman deltog han dock i viktiga finsknationella projekt. För att Finland skulle kunna utvecklas till en kulturnation krävdes ovillkorligen också ett nytt modernt affärliv. Finland hade inte samma bas för detta som t.ex. Sverige i sina rika gruvor, Danmark i sina välskötta åkrar eller Norge i sina duktiga sjöfarare.

På 1800-talet var finnarna avundsjuka på sådana avlägsna länder där solen eller jordmånen delade ut välmående gratis. Men på Serlachius tid insåg man att i förhållande till befolkningmängden hade vi Europas största tillgångar i form av skogarnas gröna guld. Redan på 1600-talet hade man exporterat plankor och bräder, som tillverkade manuellt eller med hjälp av enkla vattendrivna sågar. Men det var först med ångsågarna, träsliperierna, cellulosa- och pappersbruken, som industrialismen gjorde sitt genombrott. Med hjälp av dessa kunde Finland komma i takt med de övriga nordiska länderna och Västeuropa i avseende på den samhälleliga utvecklingen. Det är helt omöjligt att tänka sig det moderna Finlands utveckling utan träförädlingsindustrin och dess följdfeffer. Detta gäller stora nationella frågor: självständigheten, inbördeskriget och andra händelser av samma dignitet krävde alla en bakgrund i form av en storindustri och bosättningscentra kring fabrikers skorstenar. Det moderna Finlands rötter finns alltså i samhällen och orter av samma typ som Mänttä.

I ett historiskt perspektiv är Finland ett skogsindustriellt land, men detta faktum tycks underligt nog för det mesta ha glömts bort. Finländarna utpekar ofta soldater som marskalk Mannerheim som nationalhjältar och tror att t.ex. en löpare som Paavo Nurmi eller en kompositör som Jean Sibelius är globala storheter. Faktum är dock att ingen av dessa har haft något större inflytande på de moderna nationernas uppkomst. Finlands största bidrag till världshistoriens utveckling ligger däremot i papperet, som är en blid och obemärkt tjänare av kulturen. De finska pappersfabrikerna uppfann inte papperet, men spelade en viktig roll då det utvecklades från en svårtillgänglig lyxvara till en massprodukt. Det billiga papperet revolutionerade under slutet av 1800-talet all kultur och informations-spridning. Det svårtillgängliga och dyra papperet tillverkat av lump skulle inte på långa vägar ha varit tillräckliga för alla tidningars och romaners miljonupplagor.

Häri ligger Serlachius och hans gelikars stora betydelse: genom att basera produktionen på den outtömliga vedråvaran har också en så enkel och prosaisk ort som Mänttä gjort sig förtjänt av hela civilisationens tacksamhet.

Med tiden blev högkulturen helt beroende av det billiga papperet, men kanske något motvilligt kom Serlachius att göra också obildade människors vardagsliv en tjänst. Hans produktutveckling innehåller nämligen en paradox. På 1900-talet blev Mänttä känt närmast för sina hushålls- och hygienpapper. Fabrikens grundare strävade målmedvetet mot högsta möjliga förädlingsgrad för papperet och han skulle därför säkert ha tagit illa vid sig av att fabriken trots detta inte koncentrerade sig på möjligast dyra kvaliteter; de efterkommande släktleden torkar sig i stjärten med hans fina innovationer!

Serlachius gode vän och 1800-talets största finske historiker Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen förvånade sig ofta över att många länder, där naturens rikedomar svallar i överflöd förblir fattiga i jämförelse med länder där människan inte får någonting gratis. Varför är t.ex. England och Tyskland rika medan däremot naturfolken kring ekvatorn är utfattiga? Historikern Yrjö-Koskinen och industrialisten Serlachius kom fram till att det nationella välståndet alltid uppstår ur innovationsförmåga och envishet. Detta var en trösterik filosofi för Finland, som till råga på allt led under Rysslands statliga förtryck.

Ett problem i detta sammanhang utgjordes dock av att finländarna var fattiga i avseende på naturtillgångar och samtidigt kunskapsmässigt efterblivna. Kunnande kunde dock lyckligtvis lånas utifrån. I slutet av 1800-talet var Finlands ekonomi mycket öppen och internationell. Invandringspolitiken var helt motsatt den som tillämpas nu på 2000-talet. Finland strävade inte till att attrahera stora flockar av fattiga invandrare utan av att locka till sig små grupper av duktiga yrkesmän. För tiggare kunde det i Finland vara svårt att överskrida redan sockengränser, men kapital och förtjänta företagare hindrades inte av några statsgränser. Skotten James Finlayson som skapade textilindustrin i Tammerfors och norrmannen Hans Gutzeit med sina sågar i Kotka är resultat av denna välsignelserika invandringspolitik.

Såväl den importerade som den till landet på egen hand inflytna handelsbildningen tjänade näringslivet, men av

Pappersbruket i Mänttä år 1896. Bilden har bl.a. använts på pärmen av fabriken's mönsterbok.

Bild: Serlachius-museerna, bildarkivet.

såväl politiska som mentala skäl behövde Finland absolut också ett inhemskt ledarskick. Inga naturtillgångar skulle ha kunnat ersätta ett sådant. Ett helt annat världshistoriskt perspektiv skulle ha öppnat sig för ett dylikt randområde, som utan en nationell affärsmannaelit skulle ha förblivit ett råvaruförråd för längre utvecklade länder och hjälplösa föremål för oberäkneliga marknadskrafter.

Serlachius var en finsknationell affärsman av den första vägen. Han var en väckare, som inte tyglade endast naturkrafter utan även själarnas kraft. Till

hans ledande tankegångar hörde att väcka affärsmännens självkänsla. Han insåg att det för finnarna inte lönade sig att stanna upp och beklaga sig över svenskans dominerande ställning eller Rysslands nationella förtryck. Under slutet av 1800-talet behövde finskheten en rasande och demonisk energi. Och en sådan fanns det hos släkten Serlachius. Det var deras förtjänst att Finland kunde utveckla en egen affärskultur: av ett osjälvständigt utvecklingsland skapade skogspatronernas affärsverksamhet en självständig industristat. ■

Museerna i Mänttä utvidgar

Medan deltagarna i NPH:s årsmöte besökte Mänttä fattade styrelsen för Gösta Serlachius konststiftelse enligt tidningsuppgifter ett exceptionellt viktigt beslut. I omedelbar närhet av det nuvarande konstmuseet i Joenniemi/Mänttä skall en ny byggnad uppföras med nya rymliga utställnings- och samlingsutrymmen, allt som allt 3 500 kvadratmeter eller sju gånger mer än i den nuvarande museibygnaden, vars storlek är 500 kvadratmeter. Tack vare de starkt utökade utrymmen kommer en större del av museets samlingar, som omfattar finsk konst och en betydande mängd europeisk konst från perioden 1400-1800, att kunna ställas ut än för närvarande. Under vårt besök hade en stor del av de viktigaste inhemska konstverken tyvärr

fått ge vika för en specialutställning.

Även om beslutet i främsta rummet berör konstmuseet kommer även stiftelsens andra museum att vinna eftersom museernas gemensamma funktioner skall flyttas till nybygget och deras nuvarande utrymmen byggas om till utsallningsområde. Museet Gustaf kommer alltså att kunna disponera över hela det s.k. Vita huset i det centrala Mänttä.

Meningen är att nybygget skall vara färdigt år 2013 då konststiftelsen kommer att fira sitt 80 årsjubileum. Projektet beräknas kosta ca 10-12 miljoner euro. Avgörande för de nya planerna var att bergsrådet Gustaf Serlachius, som avled i fjol, i sitt testamente även hade kommit ihåg konststiftelsen.

EH

NPH:s årsmöte och seminarier i Finland

9 – 11 juni 2010

Av Bertil Mark

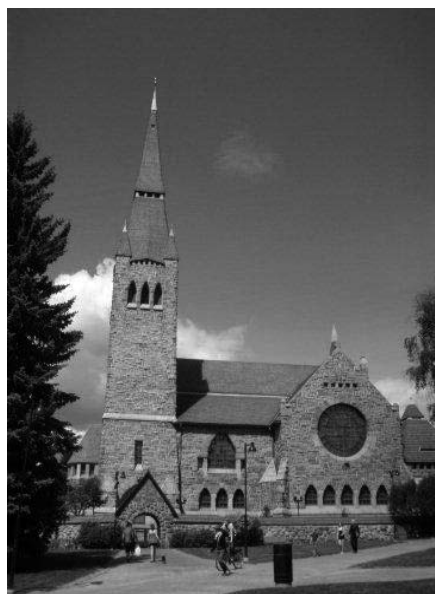
Att stiga upp kl 04.30 är normalt sett inte en av mina populäraste aktiviteter. Men denna soliga morgon hemma i Stenungsund var början på tre spännande dagar arrangerade av Esko Häkli och Jan-Erik Levlin i samband med NPH:s årsmöte i Tammerfors. Under hela flygningen från Göteborg kunde jag konstatera att kartan stämde med verkligheten och halvvägs låg Stockholms skärgård som ett smycke nedanför liksom det Finska kustlandskapet. Väl framme på Centralstationen i Helsingfors träffade jag på Pelle och Inga Jerkeman och dessutom hade vi fått platserna närmast varandra på det utomordentligt bekväma tvåvåningståget till Tammerfors. Så resan gick fort!

Alla samlades efter inkvartering och styrelsens möte på Hotel Cumulus Koskikatu, för ett besök i den vackra och ståtliga Domkyrkan.

NPH:s medlemmar betraktar det Frenckellska industriområdet i Tammerfors.

Foto: Bertil Mark

Domkyrkan i Tammerfors.

Foto: Bertil Mark

Det skulle bli inledningen till ett antal konstupplevelser av rang under vår vistelse i Finland. En kort promenad förde oss till fabriksmuseet Vapriikki (Fabriken) och efter att vi avnjutit en kopp kaffe presenterade museet av Kimmo Antila. Sedan tog Takos överingenjör Bo Ahlskog över och berättade om staden Tammerfors och dess minst sagt omväxlande industrihistoria från början upp-

byggd kring den totalt 19 meter höga forsen som genomflyter staden, Nordens största som inte ligger vid någon kust! Det man frapperas av är, att trots ett antal nedläggningar av stora välkända pappers- och textilindustrier, så lever staden kvar och har utvecklats i hög-önsklig välmåga och jag tar mig friheten att ha uppfattningen att det i mångt och mycket beror på den enastående finska sisun! Naturligtvis har Universitetet bidragit verksamt under senare år. En annan betydande industrigren, som har en omväxlande historia och delvis knuten till papper och cellulosa, är verkstadsindustrin. Numera finns bara Takos' imponerande kartongfabrik kvar i centrum. Den drivs idag med betryggande miljömässig säkerhet trots läget mitt i staden. Två maskiner, endast 325 och 336 cm breda, producerar hela 205.000 t/å bestruken kartong. Tako har under många år varit ledande utvecklingsmässigt när det gäller bstrykning och våtparti för kartong.

Museet innehåller en avdelning som omfattar kriget som Finland genomgått. Vi svenskar fick något att tänka på, inte bara lidandet, utan även okunskapen om inbördeskriget, som jag tyvärr visste väldigt lite om. Det handlade ju trots allt inte bara om andra Världskriget och inte

minst det ofattbara, att när allt var över, Finland skulle betala krigsskadestånd till Sovjet. Efteråt var det lite befriande att komma ut i den vackra sommarkvällen och kunna konstatera att staden stod där som en vacker fågel Fenix framsprungen ur krigsskador och företagsnedläggningar. Efter en kort promenad genom det gamla Frenckellska industriområdet och folkviolet, som mest bestod av glada studenter från Universitetet, kom vi till restaurant Astor, där vi alla avnjöt en god middag. Vi pratade en hel del om hur det hade varit möjligt att omvandla alla dessa stora fabriksbyggnader varav Frenckells Pappersbruk är en.

Vem stod för kostnaderna och inte minst visionerna att skapa denna unika stadsmiljö? Detta är frågor jag fortfarande har obesvarade och viktiga att få svar på. Det finns en hel del industrimiljöer runt om i Norden väl värda att bevara, och med kunskap om hur det gick till i Tammerfors, kan man kanske följa samma mönster och härigenom få något gjort innan det är för sent. För min egen del ligger naturligtvis Papyrusanläggningarna i Mölndal närmast hjärtat. Nog borde kulturministrarna tänka till och försöka rädda minnet av våra basnäringar. Och i juli nås vi av be-

skedet att Papirmuseet Bikuben i Silkeborg riskerar att läggas ned vid årsskiftet. Hur är det möjligt?

På torsdag morgon kl 08.30 väntade en stor och bekväm buss i solskenet. Den förde oss till Mänttä och en glad chaufför höll oss vakna med roliga historier ur sitt brokiga liv. I Mänttä började apotekare G.A. Serlachius sin otroliga bana som industrialist vid ett mindre vattenfall. Det var vad han hade råd att köpa för sina apotekarpengar. I det gamla vackra, vita huvudkontoret Vita Huset, presenterade den tidsenligt klädda guiden den speciella inre arkitekturen och målerierna runt Ljusgården varefter följde rundvandring genom byggnaden, som numera är ett museum, kallat Gustaf, över G.A. Serlachius livsgärning och industrisamhället Mänttäs utveckling. Efter rundvandringen i museet fick vi höra Teemu Kesksisarjas föredrag om Gustaf Serlachius.

Pappersbruket ligger väldigt vackert på ett näs mellan två sjöar och det är märkligt hur ett litet vattenfall år 1868 kunde skapa energi och kapital till den stora anläggning som idag står där om än som tomma byggnader till stor del, då massatillverkningen sker på andra håll inom koncernen. Idag tillverkas i Mänttä tissue på 4 maskiner och tillverkningen är baserad på returfiber och torrmasa från andra fabriker och ingår i Metsä-Serla-gruppen inom M-real som i sin tur ingår i Metsäliitto koncernen, dvs. Finlands Skogsägareförening.

G.A. Serlachius brorsonson Gösta, som övertog ledningen av företaget 1913, började arbeta i Mänttä 1898. Tidigt hade vännen Axeli Gallen-Kallela målat G.A. i sin fabriksmiljö, men även dottern Sissi, som Gösta gifte sig med år 1899. Kanske var det dessa målningar som skapade Göstas intresse för konst? Hur som helst började han tidigt köpa kvalitetskonst både i Finland och utomlands. Samlingen visades redan 1919 på Ateneum i Helsingfors. 1928 lyckades han köpa "Finska soldater i 1908-1909 års krig" av Albert Edelfeldt, en målning som är en nationalklenod. 1933 skapades en fond som då kom att omfatta 250 verk. Kanske var det tur att en fabriks-

NPH:s medlemmar lyssnar till en engagerad beskrivning av museet Gustaf.
Foto: Bertil Mark

utbyggnad tvingade honom att riva den gamla bostaden som låg i vägen, för 1935 lät Gösta bygga en ny bostad några kilometer utanför Mänttä och på stranden av sjön Melasjärvi. Här inreddes tre rum för en del av samlingen som blev ett museum 1945 och som idag kallas Gösta.

Gradvis införlivades hela undervåningen och 1983 även övervåningen. Idag omfattar samlingen ca 2.000 verk varav en hel del skulpturer av vilka en del är utplacerade runt om i den kringliggande parken.

Efter en lunch i Förvaltarens bostad på andra sidan den stora gårdsplanen

Museet Gösta vid stranden av sjön Melasjärvi.
Foto: Bertil Mark

NPH:s årsmötesdeltagare år 2010, på trappan till Vita Huset i Mänttä.
Foto: Bertil Mark (bilden är beskuren)

framför Gösta, guidades vi runt i de tio salarna där alla de stora konstnärnamnen fanns med! Gå gärna in på länken och kolla: <http://www.serlachius.fi/en.php?k=160661> Det var ett väldigt spännande besök för konstintresserade, som gav mersmak för de stora Finska konstnärerna.

Bussen återvände till Vita Huset där Jan-Erik Levlin berättade om Tammerforsnejdens pappersindustri som är ett av flera tunga Finska centra för pappers- och cellulosaindustrin. Att i detalj berätta om utvecklingen från Abraham Häggmans Tammerfors Pappersbruk år 1783 till de åtta bruk som finns runt Tammerfors idag skulle ta för lång tid, men man kan konstatera att Mänttä, Jämsänkoski, Kaipola, Kyröskoski, Nokia, Tako, Valkeakoski och Tervakoski alla har livskraft trots varierande storlek. Man har moderna eller uppgraderade maskiner med spetsteknologi, som skapats av kluriga, innovativa och drivande personer på rätt plats i rätt tid.

NPH:s ordförande Jan-Erik Levlin och föreläsaren Ingemar Häggblom.
Foto: Bertil Mark

Jan-Eriks genomgång följdes av Ingemar Häggblom som berättade den spännande historien om Juuso Walden på Valkeakoski, Finlands siste verkliga brukspatron. Han hade goda kontakter i alla väderstreck och inte minst på höga nivåer. Detta är en av dessa drivande personer, och han hade ett finger med lite var stans, tom i Finlands Bollförbund, där han var ordförande under 10 år. Även Juuso Walden torde varit med att forma och sätta avtryck i Finsk nutidshistoria.

NPH:s sekreterare Per Jerkeman samt ordförande Jan-Erik Levlin vid årsmötet.
Foto: Bertil Mark

Härefter följde Årsmötesförhandlingarna ledda av ordförande Lars-Erik Levlin assisterad av sekreteraren Pelle Jerkeman. Mötet blev något fördröjt under tiden vi letade efter en stol för Pelle att sitta på. Den enda som fanns inom synhåll var den i barnhörnan. Men Pelle nådde upp till bordskanten och sade det var OK! Resultatet av mötet framgår på annan plats (sid 9).

Dagen i soliga Mänttä avslutades med ett gruppfoto av de 17 deltagarna på trappan av Vita Huset. Åter i Tammerfors tog vi senare på kvällen en promenad till den roterande Restaurant Näsinneula beläget 124 m upp i det 168 m höga tornet med samma namn. Det är inte bara Finlands högsta byggnad utan hela Nordens. Utsikten är enastående och hela Tammerfors låg för våra fötter i kvällssolen. Anna-Grete Rischel tackade Jan-Erik och Esko för ett varierat och omfattande program där den goda middagen ingick. Övriga deltagare instämde med ljudliga applåder.

Avslutningsdagen hoppade vi återigen på bussen för besök på Tervakoski, Finlands motsvarighet till Silkeborg, Alvöy och Tumba genom att alla tillverkat sedelpapper. Först fick vi en ordentlig genomgång av Margit Cavén, chef för marknad och försäljning inklusive papper med vattenmärke. På bilden (i mitten, nästa sida) berättar hon just historien om PM1 som i själva verket är PM2, för den första maskinen ligger på havets botten utanför Svenska västkusten eftersom fartyget förläste på väg från England till Finland! Vi fick se en av dagens maskiner i produktion och hela lokalen andades specialpapper. Det är inte många bruk kvar där man får den där speciella känslan av sedan länge nedärvda kunskaper.

Handpappersbruket ligger i en liten egen byggnad, och utrustningarna liknade ganska mycket Silkeborgs. Av formarna framgick att man tex. har god kontakt med engelska kungahuset. Det är alltid lika spännande att se dessa gamla utrustningar, och det är förbluffande hur lika de

Utsikt över Tammerfors från den roterande Restauranten Näsinneula beläget 124 m upp i det 168 m höga tornet med samma namn.
Foto: Bertil Mark (bilden är beskuren)

Anna-Grete Rischel håller tacktal till Jan-Erik och Esko på restaurant Näsinneula.
Foto: Bertil Mark

är från ställe till ställe. Men varför ändra på ett vinnande lag?! Tyvärr verkade det som om tillverkningen var högst sporadisk. Jag hoppas jag har fel.

Färden fortsatte söderut för lunch och besök på Finlands Glasmuseum. Detta blev en extra bonus på Finlandsbesöket. Här har Finland återigen visat hur man skall göra när en industri läggs ner. Man

Margit Cavén, chef för marknad och försäljning på Tervakoski föreläser för NPH: medlemmar.
Foto: Bertil Mark

bygger om det gamla glasbruket till ett museum för de finska glasbruket! Och här fanns det glas att titta på, mängder av glas. Ett väldigt intressant besök blev det av den lunchen!

När vi gick ut till bussen igen kom de första regndropparna, men vad gjorde väl det? Sådana trivialiteter kunde inte ändra intrycket av tre väldigt informa-

NPH besöker Tervakoskis handpappersbruk.
Foto: Bertil Mark

tiva, positiva och soliga dagar i goda NPH-vänners lag.

Tack Esko och Jan-Erik & Co , ert omfattande jobb med dessa dagar har inte varit förgäves. Vi niger och bockar!

Samtidigt vill vi tacka Svenska Kulturfonden i Finland för ett betydande understöd som gjorde omfattningen av vårt tredagarsbesök möjligt. ■

NPH:s funktionärer för verksamhetsåret 2010-2011

Vid NPH:s årsmöte i Mänttä, Finland 10/6 2010 gjordes följande personval:

Styrelsens medlemmar:

Jan-Erik Levlín, ordförande
Kari Greve, viceordförande
Per Jerkeman, sekreterare
Richard Kjellgren, kassör
Esko Häkli, huvudredaktör för NPHT
Ingelise Nielsen
Keld Dalsgaard Larsen
Helene Sjunnesson
Suppleanter
Björn Krogerus
Tina Grette Poulsson

Revisorer:

Henrik Essen
Bertil Mark
Lennart Eriksson, suppleant

Valberedning:

Bertil Mark
Anne-Grethe Rischel
Göran Wohlfahrt, suppleant

NPH:s representanter i andra organisationer:

Gösta Liljendahls fond:
Richard Kjellgren, ordinarie ledamot
Helene Sjunnesson, suppleant

Skogsindustriernas Industrihistoriska

Utskott
Per Jerkeman

Övriga beslut:

Medlemsavgifterna beslöts bibehållas på oförändrad nivå och faktureras i lokala valutor. Kontonummer för insättning kommer att finnas på hemsidan (www.nph.nu) samt i NPHT.

Enskilda medlemmar

Sv. 250 SEK, Dk. 170 DKR, No. 210 NOK, Fi 25 EUR

Institutioner

Sv. 500 SEK, Dk. 340 DKR, No. 420 NOK, Fi 50 EUR

Företag

Sv. 900 SEK, Dk. 600 DKR, No. 750 NOK, Fi 90 EUR

Nästa årsmöte

Årsmötet 2011 kommer att hållas i Norge.

Mer om årsmötet 2010

Även Bent Schmidt-Nielsen har publicerat en intressant rapport om årsmötet. Gå till Silkeborgs pappersmuseums webbplats: <http://www.papirmuseet.dk/index.html>

Pappers tolv första år - ett ständigt tvåfrontskrig

Av Christian Valeur

Översikt

När massa- och pappersarbetarna, sent omsider, fick ett eget fackförbund hamnade de mitt de strider som LO då hade att utkämpa på två fronter:

1. På den ena fronten hade de arbetsgivarna, vars naturliga reaktion vid varje bakslag i konjunkturen var att kräva lönesänkningar.

2. På den andra fronten fanns de arbetare som kämpade för revolution, i direkt motsats till socialdemokratins och LO:s grundprincip att de förändringar man krävde skulle genomföras på fredligt vis.

Dessa båda fronter var på ett komplext sätt invävda i varandra, främst på det sättet att de glödande revolutionärerna också var de som var mest stridslystna gentemot arbetsgivarna.

Inom det nya förbundet, *Pappers*, fanns en betydande andel övertygade och kampglada revolutionärer, och vad som hände just i dess tvåfrontskrig kom därför att få stor betydelse också på det nationella planet. Det avgörande slaget stod 1932, tolv år efter Pappers tillkomst. Därefter följde en lång fredsperiod.

Pappers bildas

Pappersindustriarbetareförbundet – *SPIAF* – numera vanligen kallat *Pappers* (uttalas med akut accent, som i "tapper") – bildades sent i den svenska arbetarrörelsens historia, först 1920. Då hade den fackliga Landsorganisationen (*LO*) redan varit verksam i 22 år. Detta innebar dock ingalunda att pappersbruksarbetarna och massafabriksarbetarna varit oorganiserade, bara att de inte haft något eget yrkesförbund att sluta sig till.

Grovt räknat var 80 % av de organiserade arbetarna inom yrket anslutna till Grov- och Fabriksarbetareförbundet, de övriga till Sägverksindustriarbetareförbundet. De sistnämnda hörde framför allt hemma längs Norrlandskusten, arbetare vid de massafabriker som skogsägande sägverksägare anlagt för att ta hand om det klenvirke som blev över sedan grovtimret avverkats för sägverkens räkning. I det sociala arvet från sägverken ingick den antagonistiska stämning som rådde på de flesta arbetsplatser. Här finner vi de politiskt mest radikala och de fackligt mest stridslystna inom det blivande förbundet.

Bild: Arkiv Göteborg

Efter det förödmjukande nederlaget i storstrejken 1909 (NPHT 2/2010) var den svenska fackföreningsrörelsen svårt sargad och desillusionerad. Massa- och pappersarbetarna utgjorde inget undantag: Grov och Fabriks förlorade nära en tredjedel av sina medlemmar inom den yrkeskategorin, och inom Sägverks var förhållandet likartat. Men mot slutet av 1910-talet inleddes en återhämtning. Särskilt från 1917 kan man notera en positiv spiral, byggd på kombinationen ökande självförtroende bland de aktiva → stigande medlemstal → ökande tro på den fackliga idén bland arbetarna i gemen.

Nu aktiverades åter den länge närda tanken på ett eget förbund för pappers- och massaarbetare, och särskilt var det de som var anslutna till Sägverks som drev på. Där var också förbundsledningen positivt inställd, i bjärt motsats till Grovs ledning. I interna omröstningar, anordnade av en utsedd kommitté, uttalade sig 54 avdelningar inom Grov *mot* och bara 15 *för* ett eget förbund. Inom Sägverks var 31 avdelningar positiva och en negativ. När kommittén kallade till en kongress i Gävle den 21-22 juni 1920, uppmanade Grov sina medlemmar att bojkotta den, vilket de flesta också gjorde. Följaktligen kunde kongressen med stor majoritet besluta om att bilda ett Pappersindustriarbetareförbund, som skulle träda i verksamhet den 1 oktober samma år.

"Vår årliga konflikt"

Det nya förbundet kunde knappast ha kommit igång vid en mera ogynnsam tidpunkt. Och detta var något som kom som en högst oväntad kalldusch. När beslutet fattades i juni 1920 såg det ut att

kunna bli en någorlunda lugn inledning på verksamheten: På världsmarknaden rådde starka konjunkturen, med god efterfrågan och höga priser på massa och papper, och arbetsgivarna var givetvis angelägna om att hålla fabriker igång. Men redan på eftersommaren vek sig konjunkturen tvärt, orderingången avstannade nästan helt, och många köpare begärde omförhandling av ingångna avtal. Ungefär samtidigt inleddes i Sverige kraftig deflation, alltså en fallande prisnivå. Helt följdriktigt gick arbetsgivarna in i löneförhandlingarna för 1921 med krav på starkt reducerade löner.

Det nybildade förbundet hade då inte mycket att sätta emot. För det *första* var medlemsantalet högst begränsat, det var ännu så länge bara de avdelningar som redan från början varit positiva som anslutit sig. För det *andra* var strejkkassan också högst begränsad, några tiotusent medlemmar skulle inte räcka långt! För det *tredje* hade förbundet ännu inte vunnit inträde i LO – det hade "genom egna åtgärder i stadgefrågan ställt sig utanför den fackliga gemenskapen" – vi skall återkomma till det!

Förbundsledningen uppmanade därför sina medlemmar att hålla sig lugna medan centrala förhandlingar pågick. Men enligt de stadgar som antagits i juni 1920 kunde de enskilda avdelningarna själva besluta om stridsåtgärder, utan förbundets medgivande. Inom kort låg mer än hälften av Pappers medlemmar i strejk; bland annat nedlades arbetet vid samtliga massafabriker i Sundsvalls- och Härnösandsdistrikten. Först i slutet av mars, då ett centralt avtal träffats, återgick de strejkande till arbetet. Avtalet

innebar en kompromiss, ”där arbetsgivarerna höll i tjockändan”. Dock visade det sig att de medgivna lönereduktionerna ganska precis kom att uppvägas av en sänkning av levnadskostnadsindex.

Inför förhandlingarna om 1922 års löner hade förbundets ställning stärkts i så måtto att det från och med årsskiftet var medlem i LO, vilket i sin tur medfört att de flesta av Grovs lokalavdelningar inom branschen anslutit sig från samma tidpunkt. Å andra sidan hade konjunkturnedgången fortsatt under 1921 och utvecklats till ”en av de svåraste kriser som svenskt näringsliv någonsin upplevt”. Trots ett utmanande lågt bud från arbetsgivarernas sida såg sig förbundsledningen tvungen att enträget avråda medlemmarna från att gå ut i ”en av allt att döma utsiktslös konflikt”. Och den här gången kunde medlemmarna själva göra sin bedömning av utsikterna: På grund av orderbrist stod deras fabriker för det mesta stilla. För lokalavdelningarna kändes det därför inte så angeläget att gå i strejk, snarare då att förhandla med fabriksledningen om att få igång produktionen igen, så att man åtminstone fick *någon* lön.

Denna gång blev det en lönesänkning på omkring 40 %. Men återigen kompengades en stor del av denna till synes drastiska sänkning genom kronans stärkta köpkraft. Omräknat till fast penningvärde blev reduktionen av timlönerna inom massa- och pappersindustrin från 1920 till 1923 års lönenivå i genomsnitt ”bara” 12-13 %.

Viktigare för framtiden var dock att Pappers hade överlevt sina svåra födslovårdor och första barnsjukdomar. Trots idel motgångar, och trots förbundets föga heroiska hållning (man kan ju också säga ”tack vare dess förnuftiga hållning!”) hade det inte blivit någon medlemsflykt. Tvärtom, förutom att anslutningen av branschens lokalavdelningar nu var i det närmaste fullständig, medförde bildandet av en egen avdelning att en ökande skara av tidigare icke organiserade anslöt sig till facket. Medan medlemsavtalet vid årsskiftet 1920/21 var föga mer än 6 000 var det två år senare drygt 16 000. Vid utgången av 1930 var man uppe i 35 000, vilket innebar en anslutningsgrad av 95 %.

På arbetsgivar sidan hade Pappers två motparter, Pappersmassförbundet (PMF) och Sveriges Pappersbruksförbund. Vid pappersbruken rådde förhållandevis fridsamma relationer mellan parterna, både centralt och lokalt. Inom PMF:s område var det däremot vid

många fabriker ett mycket kärvt klimat. Vid varje lokal förhandling låg alltid hotet – uttalat eller underförstått – om strejk resp. lockout som ett givet inslag i argumentationen. Denna misstro/stridslystnad smittade givetvis också av sig på förbunden, även om Pappers ledning allt som oftast såg sig tvingad att försöka dämpa medlemmarnas kamplust.

Efter bottenåren 1921/22 återgick konjunkturerna till mer eller mindre normal nivå. Dock var läget på massamarknaden tämligen instabilt under resten av årtiondet, med några kortvariga toppar men på det hela taget ganska svåra tider för säljarna. Vid årsskiftet 1929/30 träffades så branschen av Den Stora Depressionen. Förutom diverse lokala konflikter var Pappers medlemmar på PMF-sidan under åren 1923-1932 engagerade i mera omfattande strejker och/eller lockouter 1923, 1925, 1928, 1931 och 1932. De tre sistnämnda ingick i lika hög grad i en avgörande maktkamp *inom* Pappers (och LO) som i en konflikt mellan företag och anställda, och vi skall därför återkomma till dessa strider längre fram.

Revolution eller reformer?

Inom de internationella socialistiska rörelserna fanns tidigt en grundläggande skillnad i uppfattningen om *hur* de önskade samhällsförändringarna skulle åstadkommas: genom reformer steg för steg eller genom en revolutionär omstörtning. Inom det Socialdemokratiska Arbetarepartiet (SAP), som grundades i Sverige 1889 var den reformistiska linjen en hörnsten. Och när LO tillkom 1898 var det i nära anknytning till SAP. Inom partiet fanns det emellertid en betydande, mera radikal falang, som agerade under beteckningen Ungsocialisterna. Dessa hade också många anhängare inom LO.

Syndikalister

Efter LO:s förödande nederlag i storstrejken 1909 såg Ungsocialisterna sin chans att ersätta den socialdemokratiska ledda fackföreningsrörelsen med en mera revolutionär organisation. På en av dem sammankallad kongress i juni 1910 bildades Sveriges Arbetares Centralorganisation, SAC. Dess ledstjärna var syndikalismens kampteori: att krossa staten och erövra produktionsmedlen. I denna kamp skulle arbetarna spela en central roll, och deras främsta stridsmedel var strejkvapnet. För att handha detta vapen bildades ”lokala samorganisationer”, LS, på de olika arbetsplatserna.

Under loppet av 1910-talet lyckades LS-föreningarna genomföra ett stort antal – dock mestadels kortvariga – strejker, detta genom att dra med sig de oorganiserade och ofta även LO-fackets medlemmar. De sistnämnda var hårt klämda mellan skammen att kallas strejkbrytare och vådan av att delta i en strejk som inte var godkänd av deras förbund. LO:s ledning var till en början också tvehågsen, men år 1922 kände den sig stark nog att gå ut med en förklaring att SAC utgjorde en ”fientligt sinnad särorganisation”. (LO hade då ca 293 000 medlemmar, SAC knappt 31 000.) Efter detta var SAC:s inflytande inom den egentliga industrin – där ju de verkliga ”produktionsmedlen” finns! – mycket begränsad.

Det fanns dock vissa distrikt där LS-föreningarna var starkare, och höll sig kvar längre, än på andra håll. Ett exempel på det finner vi i Gävletrakten, där Valbo LS och Bomhus LS under hela 1910-talet var dominerande fackföreningar vid Mackmyra sulfittfabrik respektive Korsnäsverken. Under hela 1920-talet var de fortfarande svåra konkurrenter till Pappers lokalavdelningar. Först efter 1932 års stora strejk inom massaindustrin var deras roll i stort sett utspelad.

Inom skogsindustrin bjuder kampen mellan SAC och LO på ett par märkliga ödets ironier. Den ena var LS-för-

Logistiken för råvaruförsörjningen var under 1920-talet i stor utsträckning manuellt baserad. Här: Sulfittfabrikens kalkstenslager.

Foto: Iggesunds arkiv.

eningarnas självdestruktiva beteende, grundad på deras inställning till strejken som ett medel att uppnå ett ”högre” mål. I denna tankevärld kom därmed freden på arbetsplatserna snarast att betraktas som ett mellanspel, medan man samlade sig för nästa strejk. Det var därför fullt logiskt att arbetsgivarerna på många håll snart fann det meningslöst att förhandla med dem. Det var då också logiskt att de gärna underlättade de gamla LO-föreningarnas återkomst, eller åtminstone såg dem som det minst onda av två onda ting. Med stor sannolikhet var det så-

dana överväganden som låg bakom den gamle MoDo-chefen, Frans Kempes "omvändelse" 1919, då han accepterade – t.o.m. välkomnade! – fackföreningar vid sina fabriker.

En annan ödets ironi tog sig uttryck vid själva bildandet av Pappers. Eftersom kongressen i Gävle 1920 dominerades av de mest revolutionära massaarbetarna, kom de stadgar som den antog att få ett starkt inslag av syndikalistiska idéer, så starkt att de inte kunde godtas av LO. Så till exempel var det för LO oacceptabelt att de enskilda lokalavdelningarna helt på egen hand skulle kunna fatta beslut att gå i strejk. Under 1921 ändrades därför stadgarna precis så mycket att LO kunde gå med på att ta emot det nya förbundet i sin famn. Därmed kunde också de tidigare tveksamma avdelningarna inom Grov ansluta sig, och därefter hade förbundet en betryggande socialdemokratisk majoritet. Men detta gjorde inte den revolutionära minoriteten mindre revolutionär, ett förhållande som kom att präglade nästa stora interna maktkamp.

Kommunister

Som vi har sett kom de svenska socialdemokraternas reformistiska linje inte att få stå oemotsagd inom partiet. Med tanke på det starka världsrevolutionära inslaget i den internationella socialismen från mitten av 1800-talet och framåt (jfr Marx och Engels "Kommunistiska manifest" 1848!) var det inte så underligt att det uppstod en opposition mot principen om en fredlig, stegvis utveckling. I längden kunde två så olika inriktningar inte rymmas inom samma rörelse. På våren 1917 kom det till en brytning, och den revolutionära falangen uteslöts ur SAP. De uteslutna bildade Sverges socialdemokratiska vänsterparti, som fyra år senare döptes om till Sverges kommunistiska parti, med tillägget "sektion av kommunistiska internationalen".

För fackföreningsrörelsen ledde denna splittring till långvariga och tidvis bittra strider inom avdelningarna och inom förbunden, strider som ytterst gällde makten inom LO. Således: Medan syndikalisterna försökte konkurrera ut LO genom sina LS-föreningar, gick kommunisternas strategi ut på att ta över LO inifrån.

Vid den tredje internationalens andra kongress i Moskva 1920 uppsattes en rad teser om hur världsrevolutionen skulle genomföras. En av dessa handlade om hur fackföreningarna skulle använ-

das som arbetarrevolutionens förtrupp. För det ändamålet bildades vad som på karakteristiskt sovjetiskt nyspråk kallades "Enhetsfronten". Inom varje land upprättades "Enhetskommittéer", vars taktik var att genom arbete "underifrån" ta över makten inom de lokala fackföreningarna.

I de fackliga protokollen från denna tid kan man studera hur Enhetskommitténs propäer mottogs, från entusiastiskt bejakande till bestämt avståndstagande, och alla nyanser däremellan. Lugnast gick det till på avdelningsmötena där socialdemokraterna var helt dominerande, medan träffarna inom avdelningar där kommunisterna hade övertaget ibland kunde utveckla sig till rena hallelujamöten. Ofta var dock båda uppfattningarna företrädade av viljestarka och övertygade representanter, och då kunde det utväxlas många hårda ord, inte så sällan ackompanjerade av djupa personliga motsättningar.

En nutida läsare, som betraktar dessa strider på långt tryggt håll, kan finna ett avsevärt underhållningsvärde i det svulstiga språk som många av kombattanterna ger prov på. Å andra sidan kan man ibland gripas av saknad efter den "glimt i ögat" – och en och annan gång självironi – som man under den förrevolutionära perioden (och även den efterrevolutionära!) då och då kan skymta bakom protokollföreläsningens formuleringar.

Inom den norrländska massaindustrin var de övertygade kommunisterna såväl talföra som talrika. De kommunistdominerade lokalavdelningarna inom Pappers blev dock aldrig så många att de kom att få majoritet i förbundets representantskap. Striden kom därför att stå mellan LO och dess förbund å den ena sidan, och de upproriska lokalavdelningarna å den andra. Motsättningarna var för övrigt inte bara av politisk art: Som vi inledningsvis varit inne på, så låg det i sakens natur att de kommunistiska avdelningarna också var de som var ivrigast att ta till strejkvapnet. Och ofta nog gjorde de det mot allt förnuft, dvs. när konjunkturen var sådant att arbetsgivaren ändå skulle få stänga fabriken på grund av orderbrist. Det blev då förbundets uppgift att stå för förnuftet, men det räckte inte alltid för att hålla de kampglada medlemmarna tillbaka.

Ett typiskt sådant fall var den ovan nämnda konflikten 1928. Eller – så såg det i varje fall ut från början. Inför förhandlingarna om lönerna för 1928 hade – för att tala med Iggesunds vd Gunnar Sundblad – "en fullständig katastrof inträffat på marknaden". Arbetsgivarna

ville därför sänka lönerna, medan Pappers ville förlänga 1927 års avtal. När den av riksdagen tillsatte förlikningsmannen inte lyckats få något avtal till stånd, förklarade arbetsgivarna allmän lockout. Hos arbetarna var stridsmoralen hög, eldad av en intensiv, kommunistledd kampanj som även drog de flesta socialdemokrater med sig. Ett nytt medlingsförslag från förlikningsmannen innehöll betydande förbättringar för arbetarparten, och Pappers förhandlingsdelegation – som såg hur den magra strejkkassan krympte för var dag – rekommenderade sina medlemmar att anta förslaget. Men dessa röstade nej, med förkrossande majoritet. Nästa medlingsförslag röntes samma öde.

Då inträffade det oväntade: Den rådande lågkonjunkturen övergick i sin motsats, och företagen blev angelägna att få fabriken igång igen. Fred slöts, i huvudsak på arbetarnas villkor. Jublande triumf bland kommunisterna, förakt östes över den fega förbundsledningen. När Enhetskommittén kallade till konferens i slutet av januari 1929 fick den stor anslutning, och icke minst Pappers avdelningar var rikligt företrädade bland de 267 ombuden.

Men nu gick LO till motattack. Vid representantskapets möte i april samma år fastslogs det i det historiska cirkuläret nr 638 till avdelningarna att det var omöjligt att samtidigt vara medlem i LO och i Enhetskommittén. LO:s medlemmar – lokalavdelningar såväl som enskilda arbetare – hade att välja mellan att lojalt sluta upp bakom samarbetet, eller att uteslutas. De berörda avdelningarna inom Pappers reagerade häftigt mot LO:s "splittringsförsök". Indignerade protestskrivelser till förbundet avfattades. Men LO:s och förbundets svar var kompromisslöst: Avsvär er allt samröre med Enhetskommittén, annars blir ni uteslutna. Nu böjde sig alla de 19 upproriska avdelningarna.

Men "därmed drogs dock inte den revolutionära oppositionen in", som det heter i Pappers 17 Kramfors årsberättelse för 1929. För de rättrogna revolutionärerna var LO:s och förbundets fredliga samexistens med kapitalismen ett förräderi mot arbetarnas sak. Ljuset kom från öster, och vid de lokalavdelningar där kommunisterna var i majoritet skickade man gärna representanter på besök till Sovjetunionen, som svar på inbjudningar från deras kollegor där. Resenärerna kom tillbaka stärkta i tron, fulla av beundran för förhållandena i det land som representerade framtiden.

Marmakonflikten och Ådals-tragedin

En av de mest upproriska lokalavdelningarna – och en som var stolt över att vara det! – var Pappers 163 Marmaverken, utanför Bollnäs. För eftervärlden associeras den först och främst med *Marmakonflikten*, som kom att ge upphov till den allvarligaste händelse som någonsin inträffat i samband med en arbetsmarknadskonflikt i Sverige. Denna tragedi – som för en svensk läsare inte behöver någon annan presentation än stickordet *Ådalen-31* – inträffade visserligen på långt avstånd från Marmaverken, men det var inte någon tillfällighet att den konflikt som ledde dit började just här; idémässigt levde de båda parterna i diametralt motsatta världar: Mot fackföreningens militanta, kompromisslösa revolutionärer stod bolagets vd, Gerard Versteegh, lika militant kompromisslös som ”arbetsköpare” – och som person!

När förhandlingarna om 1931 års lokalavtal för Marma sulfatfabrik inleddes på hösten 1930 var det i en atmosfär som – åtminstone i arbetsgivarnas värld – var helt präglad av depressionen. Produktionen vid var inställd sedan mitten av augusti, ungarlarna var permitterade (vil-

”Nog visste jag att ni var ett stort och mäktigt företag, men att ni hade ett eget helvete, det hade jag verkligen ingen aning om.” Klassisk kommentar från besökande i sulfatfabrikens sodahus. Foto: Iggesunds arkiv.

Finns i rikligt mått: Intelligens. Saknas helt: Empati. In summa: En vådlig kombination. Gerard Versteegh (1890-1977).

Foto: Graninges arkiv.

ket arbetarna såg som en dold lockout), medan familjeförsörjare sysselsattes med underhåll och tillfälliga arbeten. Arbetsgivaren krävde lönesänkningar, vilket alla inom Avd 163 var fast beslutna att motstå. Redan i början av september begärde avdelningen hos förbundsledningen att få gå i strejk. Denna försökte länge hålla emot, väl medveten om att arbetsgiva-

ren inte hade något emot att arbetarna permitterade sig själva. Men när nya bud med överväldigande majoritet avstogs av arbetarna, eftersom de inte innehöll några eftergifter, såg sig Pappers ledning tvungen att tillåta Avd 163 att gå i strejk från och med den 4 oktober.

För att stärka sin sak försökte Avd 163 få med sig alla ”Versteegh-fabriker” i sympatistrejck. Med det begreppet syftade man på övriga massafabriker inom Långrörs-koncernen, dvs. Vallviks sulfatfabrik och Lottefors träsliperi i Hälsingland samt Utansjö sulfatfabrik och Sandvikens sulfatfabrik i det Versteegh-ägda bolaget Graninge-Verken i Ådalen. (En tredje Graninge-fabrik, Forsse träsliperi, lämnades utanför, eftersom den var nedläggningshotad.) Denna appell väckte ingen större entusiasm hos de åkallade lokala facken, än mindre inom Pappers centralt.

Om Versteegh nu hade nöjt sig med att i lugn och ro svälta ut de strejkande, hade han troligen kunnat få ett odramatiskt och för sitt företag tillfredsställande slut på strejken. Men, eftersom han var den person han var, lät han inkalla strejkbrytare till Vallviks hamn för där att lasta ut Marmas massa, ett arbete som var blockerat av facket. Detta sågs av motparten som olidlig provokation.

Vallviks arbetare – som hörde till de *minst* revolutionära av alla Norrlands massafabriksarbetare! – gick omedelbart i strejk, och det med förbundets välsignelse. Övriga berörda fack inväntade, enligt direktiv från förbundet, ett nytt medlingsförsök, men när detta misslyckades trädde alla de av Avd. 163 önskade sympatistrejckerna i kraft. Detta var i slutet av januari 1931.

Inför sjöfartens öppnande i Ådalen lät Versteegh nu också inkalla strejkbrytare dit. Detta ledde till de kravaller som kulminerade den 14 maj, då fem människor sköts till döds av utkommenderad militär. Denna händelse och dess följder har skildrats och kommenterats i många olika sammanhang och skall inte närmare beröras här. Låt oss bara konstatera att Marmakonflikten i princip kom att bli avslutad med ett avtal som träffades i mitten av juni. Vid Marmaverken återupptogs dock inte arbetet förrän den 30 september 1931, och då i huvudsak på arbetsgivarens villkor.

Nederlaget dämpade på intet sätt de övertygade kommunisternas opposition mot Pappers ledning. Men efter striden om Enhetskommittéerna hade LO och dess förbund lärt sig hur man skulle hantera upprorsförsök. I slutet av 1931 tvingades t.ex. tre av Pappers lokalavdel-

ningar i Hälsingland, avdelningarna 15 Iggesund, 84 Bergvik och 163 Marmaverken, att – trots vilda protester – utesluta vardera en av sina medlemmar, vilka stått som initiativtagare till en ”oppositions-konferens” i Söderhamn. En av de tre var ingen mindre än 163:ans ordförande, A.G. Bäckström, han som lett sina medlemmar igenom den nyss utkämpade konflikten. Kampen hade ytterligare svetsat avdelningen samman, och det kändes givetvis bittert och förödmjukande för hans kamrater när de tvingades att ”formellt böja sig för förbundets dekret”.

Slutstriden

På det politiska planet hade emellertid vid denna tid den revolutionära kommunismen i Sverige sett sina bästa dagar. Längre spirande motsättningar inom partiet utvecklades i september 1929 till en allvarlig kris. En av Moskva utsänd ”ExR” (exekutiv representant) tog befälet, och med hjälp av en minoritet inom partiet (ledare Hugo Sillén) uteslöts den inte tillräckligt renläriga majoriteten, vars främsta företrädare var Karl Kilbom. Den kommunistiska rörelsen fördes därefter vidare av ”Sillénarna”, medan ”Kilbomarna” fick anträda en politisk ökenvandring, som för några av dem ledde ut på den politiska högerkanten, men för de flesta slutade i socialdemokratins trygga famn.

Den avgörande kraftmätningen i Pappers tvåfrontsrig kom att utkämpas under 1932. Den stora depressionen var nu i sitt allra djupaste skede, såsom det målände beskrivs i Pappers verksamhetsberättelse för det året: ”Förhållandena på varu- och arbetsmarknaden hade vid 1932 års början bringat världen i ett kaosliknande tillstånd, som gjorde arbetarklassens existensmöjligheter synnerligen vacklande. [...] Det dröjde inte länge förrän vårt land drogs in i medelpunkten av ett ekonomiskt sammanbrott, vartill världen tidigare inte sett motstycke.”

De flesta LO-förbund valde därför att göra upp med arbetsgivarna utan strid, när dessa i förhandlingarna om 1932 års avtal krävde betydande lönesänkningar. Inom Pappers valde pappersbruksarbetarna – efter sega förhandlingar – att göra upp med sin motpart. Pappers ledning hade helst velat träffa ett liknande avtal med PMF, men här var motståndet inom de egna leden alltför stort.

De övertygade kommunisterna inom massaindustrin såg 1932 som ett ”nytt 1928”, med en chans till nya segrar för arbetarna i allmänhet och för sig själva i synnerhet.

Också denna gång lyckades de driva upp en entusiastisk kampstämning hos en stor majoritet av massaarbetarna, återigen med tyngdpunkt inom fabriker längs Norrlandskusten. När arbetsgivarna, efter att avtalsförhandlingarna misslyckats, ensidigt sänkte lönerna såg sig Pappers ledning inte ha något annat val än att ta strid. Den utväg man valde var att ta ut åtta massafabriker i strejk.

Pappers förhoppning var att PMF skulle svara med allmän lockout. Då skulle nämligen LO var tvungen att ge Pappers allt tänkbart stöd. Men detta visste naturligtvis PMF lika väl, och aktade sig mycket noga för att ens nämna ordet lockout. Följden blev att Pappers fick utkämpa en strid som inte bara blev utan stöd utan som LO direkt tog avstånd ifrån. Detta innebar i sin tur att alla andra förbund var direkt förbjudna att stödja Pappers, ekonomiskt såväl som med sympatistrejker. Att detta var allvarligt menat fick Transports avdelning i Söderhamn känna på, när de gick i sympatistrejker och vägrade lasta massa. De uteslöts då ur sitt förbund.

Bland de åtta avdelningar som fick hedersuppdraget att gå i strejk befann sig icke Avd. 17 Kramfors. Avdelningens medlemmar beslöt då, med stor majoritet men mot förbundsstyrelsens och representantskapets beslut, och mot sin egen styrelses inrådan, att gå ut i strejk med de andra. (Detta var några dagar innan den utlysta strejken ännu trätt i kraft.) Förbundsstyrelsen reagerade omedelbart, och krävde en skriftlig reservation mot avdelningens strejkbeslut, undertecknad av alla som önskade stå kvar i förbundet. 368 medlemmar undertecknade reservationen, men 122 övertygade Sillénkommunister vägrade och blev således uteslutna ur avdelningen och förbundet.

Avdelningens stridslystna medlemmar fick trots allt sin önskan uppfylld. Kommunisternas fortsatta agitation för allmän strejk och mot Pappers ledning vann allt större anklag, och till slut tvingades förbundsstyrelsen – med döden i hjärtat, får man förmoda – att utlysa strejk vid alla PMF-anslutna fabriker.

Arbetarna kämpade envist, i den strid de gått in i med så stor entusiasm. Men depressionen var denna gång ännu mera envis, och motparten behövde inte göra annat än att lugnt vänta ut dem. Sedan förbundets strejkkassa tagit slut, plus ytterligare några veckor, hade de strejkande inget annat val än att villkorslöst gå med på arbetsgivarens diktat. För dem som varit med från början hade då strejken varat i 5½ månad.

Epilog

Strejken innebar för Pappers ett svårt nederlag på den ena fronten, men en lika eftertrycklig seger på den andra. Hetsade av den kommunistiska propagandan hade massaarbetarna gett sig in i en strid som lämnade dem mer eller mindre utblottade, samtidigt som de tvingats sluta avtal som gav sämre villkor än de som de gick i strid mot. Detta – i förening med den politiska splittringen inom kommunismen – gjorde att den revolutionära glöden svalnade betydligt. I stället öppnades vägen mot vad som skulle bli berömt och högakttat under beteckningen Saltsjöbadsandan.

Redan mot slutet av 1920-talet hade de mera moderata krafterna inom såväl LO som SAF börjat tänka i nya banor: När företagen fick problem på marknaden och därmed sänkta inkomster borde detta inte mötas med krav på lönesänkningar, som i sin tur bemöttes med strejker. I stället borde arbetare och arbetsgivare gemensamt sträva efter att göra produktionen effektivare. Konflikter skulle lösas genom förhandlingar och centrala avtal. Det försiktiga närmande mellan LO och SAF som dessa tankegångar ledde till fick ett tillfälligt avbrott när den stora depressionen slog till, men i början av 1936 kunde samtalen återupptas. Förhandlingarna ledde fram till att det epokgörande huvud- och arbetsfredsavtalet, vanligen kallat Saltsjöbadsavtalet, kunde slutas 1938. Därmed var ”Saltsjöbadsandan”, eller ”Den svenska modellen” född. Den levde kvar till 1970-talet.

För Pappers del följdes 1932 års strid av en nära 50-årig fredsperiod. Låt vara att en och annan lokal strejk förekom, men förbundet som helhet var inte invecklat i någon öppen konflikt förrän i samband mellan den stora tvekampen mellan LO och SAF 1980. ■

NPH har fått en ny broschyr

För att lättare kunna sprida kännedom om NPH har en liten broschyr sammanställts med rubriken Bevara kännedom om papperets historia. Den beskriver i korta drag NPH:s målsättningar, vad föreningen i praktiken sysslar med, vem föreningen vänder sig till och hur man kan bli medlem. Den har tryckts i A5-format på Terraeus-papper från Tervakoski.

Du kan gärna dela ut broschyren till vänner och bekanta som kan tänkas vara intresserade av NPH:s verksamhet. Vänd Dig i så fall till någon av styrelsens medlemmar för att få några ex av den. Du finner enklast deras kontaktuppgifter på NPH:s web-sida www.nph.nu.

Red

Juuso Walden, den finska skogsindustrins sista patron

UPM-Kymmene arkivchef Ari Sirén har utgivit en biografi över Juuso Walden, den långvarige VD:n för Yhtyneet Paperitehtaat Oy. Boken är inte den första om Walden. Redan år 1970 utkom Pertti Klemolas bok *Juuso Walden. Viimeinen patruuna* (Den sista patronen). Missnöjd med boken gav Walden ett år senare ut sina memoarer *Minua sanotaan Juusoksi* (Jag kallas Juuso).

Juuso Walden var son till Rudolf Walden som byggde upp koncernen Yhtyneet Paperitehtaat. Ända fram till den ryska revolutionen 1917 representerade han fyra stora finska pappersproducenter i S:t Petersburg. Ursprungligen hade han fått officersutbildning och befordrades i slutet av frihetskriget 1918 till överste. Under andra världskriget hörde han med generalsrang till marskalk Mannerheims närmaste krets och fungerade även som försvarsminister. På grund av sina samhällsliga förpliktelser lämnade han 1940 sina uppgifter inom Yhtyneet och efterföljdes av sonen Juuso.

General Walden upplevdes som en sträng människa. Han var herre på täppan även inom den egna familjen. När han om sommaren brukade åka ångbåt till sin herrgård togs han alltid emot av hustrun tillsammans med inspektorn och eventuellt andra anställda. En gång saknades hustrun på bryggan. Detta ledde till att Walden återvände till båten och bad hälsa hustrun att han inte kommer hem eftersom han inte tycks vara välkommen. Även sonen Juuso fick smaka på pappans ordningssinne. Våren 1932 hade han för avsikt att fira bröllop med sin blivande hustru som dessförinnan hade sin magisterspromotion vid universitetet. Avsikten var att Juuso skulle fungera som sin fästmöns kransbindare, men pappan tyckte att två dagars ledighet efter endast en månads tjänstgöring inte passade sig. Till all lycka kunde han ändå en månad senare närvara vid sitt eget bröllop, visserligen endast därför att bröllopet ägde rum dagen före midsommaraftonen! Det var alltså ord och inga visor. Juuso uppskattade emellertid sin far högt och ville fullfölja och verkställa hans politik även efter hans död.

Juuso Walden föddes 1907 i S:t Petersburg där han även började sin skolgång. Vid tio års ålder behärskade han förutom finska även ryska, tyska och franska. Beroende på mammans helt finska bakgrund hörde svenskan inte till hans språkurval. Engelska lärde han sig genom att arbeta ett

år i England på en pappersfirmas kontor. Fadern ville uppfostra sina söner till äkta engelska gentlemen men i lika hög grad ville han att Juuso lärde känna Yhtyneet och dess folk. Efter att ha utbildats till civilekonom utnämndes han våren 1932 till bolagets kontors- och försäljningschef i Valkeakoski.

Efter andra världskriget följde en intensiv återuppbyggnadsperiod även inom Yhtyneet Paperitehtaat även om bolagets anläggningar inte hade lidit speciellt stora skador. Det fanns emellertid mycket som krävde modernisering. Samtidigt uppstod emellertid interna motsättningar mellan bolagets två största ägargrupper, familjerna Walden och Björnberg. I samband med att Rudolf Walden avstod från bolagets ledning hade enligt hans önskemål en tvåmannedning tillsatts med C.G. Björnberg som styrelseordförande och Juuso Walden som VD, vilket emellertid visade sig vara en helt misslyckad lösning. Som personligheter var herrarna väsensskilda, utan att ens kunna komma överens om koncernens strategi. Maktkampen ledde till att koncernen 1952 spjälktes upp. Björnbergarna fick bl.a. Myllykoski och Walden valde Jämsänköski, Simpele och Valkeakoski. Med Myllykoski förlorade Yhtyneet sina modernaste och största maskiner och Juuso Walden måste bygga upp bolaget på nytt. Bl.a. uppstod i Kaipola en helt ny pappersfabrik för tillverkning av tidningspapper. Första maskinen startades 1954.

I likhet med sin far hade Juuso Walden goda kontakter till den högsta statsledningen. Han hörde i flera repriser till Urho Kekkonens stödgrupper och var en nära vän med denne. Detta ledde till att Valkeakoski blev ett viktigt besöksmål t.ex. i samband med statsbesök. Listan över utländska statsmän som mottogs av Walden är lång. Själv var Walden ingen politiker även om han aktivt deltog i utrikeshandelspolitiken.

Till skillnad från sin far var Juuso Walden utåtriktad och impulsiv men även om han ofta var bullrig var han, till syvende og sist, inte lika hårdhänt som fadern. Han ville ta hand om sina arbetare, visserligen på sitt eget sätt. Det var han som visste vad de behövde och han kunde vara diktatorisk, en veritabel patriark som inte bara dominerade inom företaget utan även i hela samhället Valkeakoski. Efter hans död rådde det nästan landsorg, i staden. Trots

sitt goda förhållande till fackföreningsrörelsen motsatte han sig kollektivavtal. Det gjorde han även med den nya pensionslagen, emellertid inte av ekonomiska skäl eftersom Yhtyneet betalade goda pensioner. Alldeles uppenbart ville han att pensionerna skulle vara bolagets gåva och ingen självklarhet som betalades av en utomstående pensionskassa. Konservativ som han var kunde han ej heller acceptera att gifta kvinnor arbetade i bolaget.

Utomstående känner Walden inte så mycket som företagsledare utan närmast som en excentriker. Han var en renesansfurste som generöst stödde kultur, t.ex. teater, och sport eftersom detta enligt hans uppfattning var god personalpolitik och hjälpte till att överbrygga sociala och politiska motsättningar. I synnerhet månade han sig om fotboll – däremot var volleyboll förbjuden inom koncernen. Under Waldens tid vann koncernens idrottare sju guldmedaljer och ett stort antal silver- och bronsmedaljer vid de olympiska spelen samt fem världsmästerskap och ett världsrekord. Men i synnerhet var fotbollslaget Valkeakosken Haka Waldens ögonsten.

Som företagsledare var Walden närmast kaotisk. Han ville fatta alla beslut själv, stora som små. Under den senare hälften av 1960-talet började bolagets ekonomiska problem torna upp sig. Walden hade nästan våghalsigt utvidgat sin koncern och även investerat utomlands. Dessa investeringar visade sig vara misslyckade vilket Yhtyneet emellertid dock inte var ensamt om. Efter att finansiärerna hade förlorat förtroendet för Walden tog banken i mitten av 1960-talet över bestämmanderätten genom att tillsätta ett arbetsutskott för att fatta alla viktiga beslut. Sirén skriver att VD:n då kunde koncentrera sig på jordbruk och inspektion av parker. Walden sade upp sig fr.o.m. slutet av 1969 och en ny VD tillsattes. Denne fick tämligen snabbt bolaget på benen igen, men Sirén påpekar att mycket av det nya uppsvinget byggde på Juuso Waldens beslut och att hans investeringar först då började bära frukt.

Boken är väl skriven och som sådan t.o.m. en mycket underhållande läsoplevelse, säkert av stort intresse för alla dem som kommit i kontakt med Walden – eller hört talas om honom – och som kan läsa finska!

Esko Häkli

Silkeborg: Papirmuseet Bikubens framtid osäker?

Deltagarna i NPH:s årsmöte 2009 kunde på ort och ställe övertyga sig om att Papirmuseet Bikuben i Silkeborg hör till eliten bland pappersmuseerna i Europa. Museet har även kunnat engagera ett antal gamla pappersmakare som på frivillig basis deltar i skötseln av museet och dess program. Efter årets årsmöte i Finland fick vi ett chockmeddelande om att papirmuseet skall stänga. Staden Silkeborg hade i sin jakt efter sparobjekt kommit till att staden kan undvara museet. Beslutet väckte en stor bestörtning och på två veckor hade 1100 underskrifter samlats under vädjan för museets fortsatta existens.

Aktionen hade en uppenbar inverkan. Stadstyrelsens (byrådets) kultur- och fritidsutskott beslöt att ur sina fria medel tilldela museet 100 000 kronor. ”Vi var enige i udvalget at efterkomme ansøg-

ningen om tilskuddet som en anerkendelse af det store arbejde mange lægger i museet”, kommenterade utskottets ordförande Steen Vindum i Midtjyllands Avis. Utrymmesfrågan för 2011 är löst, hyran har redan betalats ända till juli 2011 och hyresvärden Musik- og Teaterhuset har för sin del befriat museet från hyran för den andra av halvan av året. Enligt tidningsuppgifterna uppgår årshyran till 400 000 Dkr.

Beslutet gör det möjligt att fortsätta verksamheten, men tyvärr endast på sparlåga. Två halvtidsanställda medarbetare måste sägas upp och Bent Schmidt Nielsen, som är ansvarig för museet och för närvarande heltidsanställd, kan fortsätta på deltid. Verksamheten organiseras med hjälp av frivilliga inom Danmarks Papirmagerlaug, som är pappersmakarnas sammanslutning.

Den nya vändningen är givetvis mycket glädjande eftersom den ger museet åtminstone ett kort andrum, visserligen i en mycket begränsad omfattning. Det är att hoppas att man med hjälp av beslutet inte enbart ville förlänga museets dödskamp utan att det faktiskt syftade till att skapa förutsättningar för museets fortsatta existens. Tyvärr kan de nedsatta resurserna emellertid leda till att göra museet mindre attraktivt för den stora allmänheten, vilket sedan kan utnyttjas som argument för en slutlig nedläggning. Museets tillvaro borde kunna tryggas och dess resurser återställas. Pappersindustrin har spelat en avgörande roll i vardandet av staden Silkeborg. Måne det inte i Danmark, i fondernas förlovade land, finns privata finansärer som kunde komma till undsättning, på ett eller annat sätt?

Esko Häkli

Nyt fra IPH

Efter en paus på seks år utkom IPH tidsskriften ”Paper History” igen i 2009 med to numre. Det er blevet godt modtaget og er et vigtigt forbindelsesled mellem medlemmerne ligesom Nordisk Pappershistorisk Tidsskrift er det for NPH.

At der er interesse for papirhistorie fremgår af en positiv tilgang af medlemmer til IPH og af nye foreninger af papirhistorikere som AFHEPP i Frankrig og HPW i Ungarn som det sidste skud på stammen. I foråret afholdt HPW, foreningen for ungarsk papir- og vandmærkehistorie sin første internationale kongres for at fejre 700-året for indførelsen og anvendelsen af papir i Ungarn. Vand-

mærkeforskning er et centralt emne for HPW, som præsenterede en ny publikation med tilhørende database over vandmærker i Ungarn. Der blev stor glæde for Niels G. Lindbergs bog ”Paper comes to the North”, som jeg havde medbragt som tak for invitationen til som præsident for IPH at åbne kongressen. Mit foredrag ”The Oriental watermark – a watermark of technology” blev også godt modtaget med simultan- tolkning til ungarsk.

NPH's årsmøde i Finland med et righoldigt program i det herligste sommervejr var det første i rækken af papirhistoriske årsmøder i 2010. De engelske BAPH medlemmer samles først i Kendal

24-26/9, mens de tyske DAP medlemmer og schweiziske SPH medlemmer holder fælles møde 30/9 – 03/10 i Rheinfelden.

I Angoulême er der stor aktivitet med alle forberedelserne til den 30. IPH kongres 7 – 10/10, og her er NPH flot repræsenteret med tre foredragsholdere. Bent Schmidt-Nielsen holder foredrag om ”Watermark after the arrival of the paper machine”, titlen på Ingelise Niensens foredrag er ”The French paper in ”Jammers Minde”“, og undertegnede foredragsemne er ”Rag paper – studies of its oriental origin and development”.

Anna-Gretbe Rischel

Material till NPHT

Du kan skicka texten antingen till de lokala redaktörerna för respektive land, eller till Huvudredaktören Esko Häkli. Formatera texten sparsamt, och skriv i enspalt med tydlig styckeindelning. Ange alla underrubriker konsekvent genom hela texten. Levera texten i wordformat eller ren textfil. Endast digitalt material mottages. Bilder ska levereras i högupplöst format, dvs minst 300 dpi i naturlig storlek. För en bild som ska tryckas i stor-

leken 12x12 cm motsvarar detta ca 1500x1500 pixlar.

Nationella redaktörer

Finland

Esko Häkli, *EH* (Huvudredaktör)
esko.hakli@helsinki.fi

Sverige

Per Jerkeman, *PJ*
per.jerkeman@telia.com
Helene Sjunnesson, *HS*

helene.sjunnesson@tekniskamuseet.se

Norge

Kari Greve, *KG*
kari.greve@nasjonalmuseet.no

Danmark

Ingelise Nielsen, *IN*
in@kons.dk

Layout

Richard Kjellgren, *RK*, *layout@nph.nu*

Sista dag för materialinlämning till resterande nummer av NPHT 2010: nr 4. 29.10.

Bidrag till NPH betalas in på plusgirokonto 85 60 71-6 - Tack på förhand!